

Mondelinge bronnen

Bruno De Wever, Björn Rzoska en Sven Steffens

1. Bibliografie

DESCAMPS (F.). *L'historien, l'archiviste, et le magnétophone: de la constitution de la source orale à son exploitation*. Parijs, 2001.

Biedt een status quaestionis en een overzicht van de belangrijkste internationale en Franstalige literatuur.

DE WEVER (B.), FRANÇOIS (P.). *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk*. Brussel, 2003.

Biedt een status quaestionis en een overzicht van de belangrijkste internationale literatuur.

DE WEVER (B.), RZOSKA (B.), CRUL (C.), FRANÇOIS (P.). *Van Horen Zeggen. Mondelinge geschiedenis in de praktijk*. Brussel, 2005.

Deze dvd-box is een handig startinstrument.

DUNAWAY (D.K.), BAUM (W.K.), eds. *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*. Berkeley, 1997.

Biedt een degelijk en gevarieerd overzicht van de “state of the art”.

HAMILTON (P.), SHOPES (L.), eds. *Oral History and Public Memories*. Philadelphia, 2008.

Onderzoekt de linken tussen mondelinge geschiedenis en (cultureel) erfgoed.

PERKS (R.), THOMSON (A.), eds. *The Oral History Reader*. London-New York, 1998.

Analyseert de belangrijkste ontwikkelingen. In 2006 verscheen een herwerkte tweede editie.

RITCHIE (D.). *Doing Oral History. A Practical Guide*. Oxford, 2003.

Een van de meest geciteerde praktische inleidingen op mondelinge geschiedenis in de Angelsaksische wereld.

THOMPSON (P.). *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford, 1988.

Voor de nieuwste ontwikkelingen kan men terecht bij gespecialiseerde lopende tijdschriften:

BIOS – Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen. Leverkusen, 1988-.

Oral History. Colchester, 1969-.

Oral History Review. Oxford, 1973-.

Er is ook een H-Net dat wereldwijd alle onderzoekers en geïnteresseerden een digitaal platform biedt om te discussiëren over uiteenlopende onderwerpen m.b.t. mondelinge geschiedenis: www.h-net.org/~oralhist/

2. De bronnen en hun betekenis

Het begrip mondelinge geschiedenis of zijn Engelse pendant *oral history* is gemeengoed geworden. Nochtans blijkt er heel wat verwarring te bestaan over wat mondelinge geschiedenis precies betekent. Met mondelinge geschiedenis wordt in het onderhavige hoofdstuk het hele spectrum van activiteiten bedoeld dat betrekking heeft op het interviewen van getuigen om een verleden te reconstrueren. Dat gaat van het lokaliseren en afbakenen van de potentiële getuigen, het selecteren en contacteren van de informanten, het opstellen van een vragenlijst, de interviews, de ontsluiting van de interviews tot de aanwending van de verworven informatie in een historisch product, zoals een website, een tentoonstelling, een theatervoorstelling, een wandeling, een boek of een artikel. Centraal in dit proces staat het interview van een onderzoeker met een getuige. De vastlegging van dit interview op een informatiedrager is de mondelinge bron. Deze definitie ruimt enkele misverstanden op.

1. Niet alle interviews zijn mondelinge bronnen. Het hele gamma aan getuigenissen dat dagelijks via radio en televisie onze huiskamer bereikt bijvoorbeeld, valt grotendeels buiten de definitie, omdat een historische vraagstelling doorgaans ontbreekt.
2. Mondelinge bronnen en historisch klankarchief zijn geen synoniemen. Het historisch klankarchief bevat alle akoestische sporen uit het verleden. Mondelinge bronnen bewaard in akoestische vorm maken daar maar een heel klein deel van uit. Bovendien mogen mondelinge bronnen niet worden vastgepind op akoestische informatiedragers. Mondelinge bronnen kunnen ook uitsluitend in geschreven vorm bestaan of bewaard worden als video- of filmopname.
3. Mondelinge bronnen en mondelinge geschiedenis zijn geen synoniemen. De noties worden door elkaar gebruikt omdat vaak een onderzoeker alle aspecten die met mondelinge geschiedenis gemoeid zijn, voor zijn rekening neemt. Het voorbereiden, afnemen, bewaren en ontsluiten van interviews en het aanwenden ervan in een historisch betoog kan evenwel door verschillende personen en instanties gebeuren. Mocht dit niet zo zijn, dan bestond er weinig reden tot de opname van dit hoofdstuk over mondelinge bronnen. Precies omdat historici door anderen voorbereide en afgenomen interviews als bron kunnen aanboren, is dit hoofdstuk zinvol.

Wie op zoek gaat naar mondelinge bronnen in Belgische archieven, mag geen rijke oogst verwachten. Een eerste reden daarvoor is de vermelde vervlechting tussen de productie en de aanwending van mondelinge bronnen en de constatering dat Belgische onderzoekers doorgaans nog niet de gewoonte hebben hun mondelinge bronnen in een openbaar archief te deponeren. Toch moet ook worden vastgesteld dat de meeste Belgische archieven het aanmaken noch het opsporen en bewaren van mondelinge bronnen als hun opdracht beschouwen. In de archiefwetenschap gaan nochtans al langer stemmen op voor een actief beleid.

Betekenisvol was de beslissing van het richtinggevende *International Council of Archives* om een Comité Mondelinge Bronnen af te splitsen van het Comité Audiovisuele Archieven. Zie hierover:

WAIXOT (J.-R.), FORTIER (N.). Archival science and oral sources, in *Janus*, 1996, p. 7-22.

Behalve het feit dat dit om hoger vermelde redenen een logische beslissing is, volgt de Raad hiermee een ontwikkeling in de historiografie waar de mondelinge geschiedenis mondiaal een stevige positie heeft verworven. Meer op een theoretisch niveau spoort het beleid met het inzicht dat archivariissen via een selectiebeleid een actieve rol spelen in de bepaling welke informatie voor de toekomst wordt bewaard. Er kunnen dus geen principiële bezwaren bestaan om voor mondelinge bronnen niet dezelfde actieve rol te spelen.

De toegenomen aandacht voor immaterieel erfgoed in het algemeen en voor orale tradities in het bijzonder, o.m. als gevolg van de UNESCO-conventie voor de bescherming van het immaterieel erfgoed (2003) stimuleerde de zorg voor de bewaring van mondelinge bronnen. De confrontatie met orale (sub)culturen enerzijds en de verarming van geschreven documenten als gevolg van de technologische vooruitgang met de ontwikkeling van nieuwe informatiedragers en communicatiemiddelen anderzijds, maakt de implementatie van het gewijzigde beleid onvermijdelijk.

Vanuit ongeveer dezelfde overwegingen is de mondelinge bron herontdekt door historici. Zoals elke jonge methode werd de mondelinge geschiedenis door vurige adepten gepromoot tot een allesomvattende beweging die zich afzette tegen de klassieke historiografie die haar met scepsis bejegende. Dat heeft geleid tot wildgroei en overdreven verwachtingen, waarna een fase van methodologische reflectie en bezonnen positionering kwam.

Internationaal onderscheidt men in de ontwikkeling van mondelinge geschiedenis vier fases: de renaissance van herinneringen als historische bron na de Tweede Wereldoorlog; de ontwikkeling van een andere visie op herinneringen en subjectiviteit in de late jaren 1970; een andere inschatting van de rol van de interviewer in de late jaren 1980; de digitale revolutie in de jaren 1990-2000. Dit laatste toont aan dat mondelinge geschiedenis ook altijd een technische aangelegenheid is. Door de doorbraak van goedkope, draagbare bandrecorders kon mondelinge geschiedenis meteen op een veel grotere schaal worden beoefend. De laatste decennia worden mondelinge bronnen bijna uitsluitend digitaal aangeemaakt, ontsloten en bewaard.

In België tekenden zich twee golven af, die deels parallel liepen met internationale ontwikkelingen. In een eerste golf in de jaren 1970-1980 namen de universiteiten, de media en de industrieel archeologen het voortouw. Van 1981 tot 1983 organiseerde het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT) van de Stad Gent drie colloquia die een overzicht bieden van de toenmalige initiatieven in Vlaanderen. Zie hiervoor:

DE HERDT (R.), ed. *Handelingen: Mondelinge geschiedenis*. Gent, 1982-1985.

Aan Franstalige kant werden colloquia georganiseerd aan de ULB in 1982 en Bois du Cazier in 2005. Zie:

Mémoires collectives. Actes du colloque des 15 et 16 octobre 1982. Brussel, 1984 en voor het tweede colloquium www.memoire-orale.be (optie *Dossiers*).

In de jaren 1980 maakte de openbare omroep in Vlaanderen tal van historische documentaires op basis van mondelinge geschiedenis, o.m. de veelbekeken serie *België in de Tweede Wereldoorlog* met de onderzoeksjournalist Maurice De Wilde en de reeks *Mondelinge geschiedenis* van Eric Pertz. Aan Franstalige kant waren in de jaren 1990 *Jours de Guerre* en *Mémoires inédites* van André Huet opgemerkte programma's.

Aan de universiteiten werd in sommige opleidingen geschiedenis sinds het einde van de jaren 1970 de methode mondelinge geschiedenis onderwezen via praktische oefeningen die soms uitmondde in grootschalige interviewprojecten. De aandacht voor mondelinge bronnen aan de universiteiten en in historische programma's op radio en televisie bleef bestaan, zonder dat de methode echt aansloeg in andere milieus.

Een tweede golf kwam er als gevolg van de aandacht voor cultureel erfgoed. Begin van de jaren 2000 kreeg het Vlaams Centrum voor Volkscultuur, steunpunt cultureel erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap, expliciet de opdracht om een werking rond mondelinge geschiedenis op te zetten. Een eerste resultaat was de publicatie van *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk* van Bruno De Wever en Pieter François. Het erfgoedveld reageerde enthousiast en het resultaat was een brede stroom aan projecten over de meest uiteenlopende onderwerpen. Het vcv trachtte de nood aan meer praktische informatie te beantwoorden met de ontwikkeling van een website en een dvd-box *Van Horen Zeggen. Mondelinge geschiedenis in de praktijk*. De Franse Gemeenschap ondersteunde eveneens de conservering en valorisering van het immaterieel erfgoed. In 2006 werd het *Plate-forme Mémoire orale* in het leven geroepen. Het is een gegevensbank van mondelinge bronnen en van de instellingen, organisaties en particulieren die ze bewaren.

Terugkijkend op de historie van mondelinge geschiedenis in België, kunnen we besluiten dat de tweede golf veel breder is dan de eerste. Bovendien wordt de aanhoudende aandacht voor de onderzoeksmethode versterkt door de digitale ontwikkelingen. Het opnemen van beeld en geluid is kinderspel geworden. Steeds meer onderzoekers en erfgoedactoren kiezen er bovendien voor om hun mondelinge bronnen te presenteren en te ontsluiten via het internet. De doorbraak van het internet als platform voor mondelinge geschiedenis wordt internationaal geduid als de digitale fase waarbij volgens sommigen de methode terugkeert naar haar democratische oorsprong: het geven van een stem aan gewone mensen op een zo breed mogelijke toegankelijke manier.

3. Bewaring en inventarisatie

De internationale standaard noodzaakt mondelinge geschiedenis ruimer te zien dan het bewaren van geluidsopnamen met interviews. De voorbereiding van het interview, het opstellen van de vragenlijst, de verzamelde gegevens over

de informanten, de registratie van de interviewsituatie, alsook gegevens over het onderzoeksopzet en de onderzoekers/interviewers zijn even zoveel essentiële zaken om de informatie van een mondelinge bron historisch kritisch te kunnen interpreteren. Zij moeten bijgevolg bewaard worden. In het vervolg van dit artikel worden ze de “randdocumentatie” genoemd.

De bewaring van audiovisuele documenten brengt specifieke technische problemen met zich, waar hier niet dieper op wordt ingegaan. Voor meer informatie zie:

BOUDREZ (P.). *Magnetische dragers voor het archief*. Antwerpen, 2002.

BAATEN (L.). *Krachtlijnen conserverings- en digitaliseringsbeleid: geluidsarchief*. Antwerpen, 2003.

VANDERMAESEN (M.), BAETEN (L.). *Digitaal geluidsarchief. Krachtlijnen digitalisering: standaarden, formaten en dragers*. Antwerpen, 2004.

Voor een toekomstperspectief zie:

Van Horen Zeggen III: Haalbaarheidsstudie naar een innovatieve applicatie voor de ontsluiting van mondelinge bronnen. Gent, Universiteit Gent, 2007 (www.faronet.be/files/pdf/pagina/van_horen_zeggen_III.pdf).

WEIG (E.), TERRY (K.), LYBARGER (C.). Large Scale Digitization of Oral History. A Case Study, in *D-Lib Magazine*, mei-juni 2008 (www.dlib.org/dlib/may07/weig/05weig.html).

Op het vlak van de ontsluiting stelt het probleem zich bij mondelinge bronnen niet alleen op het niveau van de collectie, maar ook op het niveau van het document zelf. Voor de opname in catalogi volstaan in principe de klassieke ontsluitingssystemen waarbij geopteerd kan worden om de naam van de informant, van de interviewer en/of de titel van het onderzoeksproject op te nemen alsook gegevens over de informatiedragers. De ontsluiting op het niveau van het document is een complex probleem, vooral wat de omzetting van een akoestisch naar een geschreven document (het transcript) betreft. De transcriptie verarmt onvermijdelijk de informatie, maar zorgt voor een verrijkte toegang. De gebruiker kan immers snel en zonder technische hulpmiddelen het transcript consulteren. De archivaris kan gemakkelijker trefwoorden toekennen en het interview ontsluiten via de thesaurus. Maar een integrale transcriptie is zeer tijdrovend en dus duur. Dat geldt niet alleen voor archivariissen, maar ook voor onderzoekers die dan ook vaak nalaten een volledige transcriptie te maken. De technologische ontwikkeling maakt in principe de ontsluiting van het akoestische document via internet mogelijk.

Ten slotte moet nog gewezen worden op het aspect van auteurs- en eigendomsrecht van mondelinge bronnen. Het is aangewezen een contract op te maken met de geïnterviewden waarin het gebruik van de mondeling bron geregeld wordt. Bij historische collecties mondelinge bronnen ontbreekt dit contract vaak, waardoor gebruik of ontsluiting bemoeilijkt wordt. Ook het feit dat nieuwe vormen van ontsluiting via bijvoorbeeld het internet niet contractueel voorzien zijn in oudere contracten vormt soms een hinderpaal. Zie o.m.:

LEYSEN (A.). *Auteursrechten audiovisuele archieven. Film- en geluidsarchieven*. Antwerpen, 2003.

De Franse Gemeenschap wil een audiovisueel wettelijk depot instellen beheerd door de Cinémathèque de la Communauté française.

4. Bewaring van mondelinge bronnen in Belgische archieven

Onderhavig overzicht van bewaarplaatsen en collecties is gebaseerd op diverse enquêtes. In 1997-1998 ondernam Bruno De Wever een eerste systematische bevraging die aan de basis lag van de vorige uitgave van dit artikel. In 2004 voerde Roel Vande Winkel een nieuwe enquête uit bij de Vlaamse bewaarplaatsen in het kader van het onderzoeksproject *Van Horen Zeggen I: Mondelinge historische bronnen in Vlaanderen (...)* (www.faronet.be/files/pdf/pagina/mondelinge_historische_bronnen_in_vlaanderen.pdf).

In 2007 verscheen een eerste repertorium:

SCHREIBER (J.-Ph.) e.a. *Oralités. Répertoire des archives orales en Belgique*. Brussel, 2007.

De gegevens uit deze bronnen werden aangevuld en geactualiseerd, onder meer door middel van een enquête bij de tientallen erfgoedcellen in Vlaanderen (www.erfgoedcellen.be). De afgelopen jaren waren heel wat van deze organisaties de motor achter projecten mondelinge geschiedenis.

De genoemde enquêtes en het repertorium omvatten een honderdtal bewaarplaatsen van mondelinge bronnen. Dit overzicht vermeldt alleen de belangrijkste collecties en bewaarplaatsen. Collecties in het bezit van privé-onderzoekers worden niet opgenomen. De sector van de overheidsarchieven, rijksarchieven, provinciale archieven en stadsarchieven zijn – uitzonderingen niet te na gesproken – niet actief in het landschap van de mondelinge geschiedenis. Ze bezitten geen noemenswaardige collecties en zetten ook geen projecten op het getouw. De instellingen waar wel belangrijke collecties mondelinge bronnen worden bewaard, kunnen in vier categorieën worden onderverdeeld: universiteiten, archieven met een collectievorming gericht op eigentijds archief, radio- en televisiearchieven, erfgoedinstellingen en -actoren.

4.1. Universiteiten

Hierboven zagen we al dat de historische departementen in het kader van hun opleidingen oefeningen mondelinge geschiedenis met studenten uitvoeren. Ook in andere opleidingsonderdelen zoals de dialectologie, werden collecties mondelinge bronnen aangelegd. Het betreft hier meestal leeronderzoek waardoor de resultaten omzichtig moeten worden gebruikt. Het voordeel is dat de inzet van studenten toelaat om grote collecties aan te leggen. Ze worden bewaard bij de betrokken universitaire vakgroepen of werden overgedragen aan archiefinstellingen. De collecties omvatten geluidsopnamen en doorgaans (gedeeltelijke) transcripties en randdocumentatie. We vermelden de onderzoekseenheden en de thema's van de interviewprojecten geordend volgens bewaarplaats.

Facultés Universitaires Saint-Louis

Collecties bewaard op het departement Geschiedenis: sociale geschiedenis van onderwijzers in Wallonië na de Tweede Wereldoorlog; het dagelijkse leven van studenten in Leuven tussen 1945 en 1960.

Katholieke Universiteit Leuven – Departement Geschiedenis

Collecties bewaard op het departement: gezin en arbeid; dood en begrafenissen; volkstuinen; de werkplaatsen van de NMBS in Kessel-Lo; seksualiteitsbeleving; verouderen; vrouwenarbeid in de Tweede Wereldoorlog.

Université Catholique de Louvain – Unité d’Histoire Contemporaine

Collecties van Jacques Lory bewaard op het Studiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij: het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog in de provincies Waals-Brabant, Namen en Henegouwen.

Université Catholique de Louvain – Faculté de Théologie

Collectie bewaard in het Centre Vincent Lebbe van de universiteit: katholieke missies in Congo en China.

Université de Liège

Collecties bewaard in het Fonds d’Histoire du Mouvement Wallon: Waalse beweging.

Université Libre de Bruxelles – Unité de recherche “Sources audiovisuelles en Histoire contemporaine”

Collecties bewaard bij de onderzoekseenheid en de Archives de l’Université de Bruxelles: geschiedenis van joden in België tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Université Libre de Bruxelles – Groupe d’Etude sur l’Histoire de l’immigration

Collectie bewaard bij de onderzoekseenheid: immigratie en immigranten.

Université Libre de Bruxelles – Institut d’Etudes du Judaïsme

Collecties bewaard bij het instituut: joodse gemeenschap in België voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog; joodse immigratie in het interbellum.

Universiteit Gent – Vakgroep Nieuwste Geschiedenis

Collecties bewaard op de vakgroep: het fascisme in het collectieve geheugen; herinneringen aan de bevrijding (1944-1945); lokaal bestuur in bezettingstijd; cinemabezoek en radio tijdens de Tweede Wereldoorlog; dansen in Gent voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Collecties bewaard in AMSAB-ISG: Koningskwesatie; de verhouding tussen de arbeiders- en studentenbeweging voor en na 1968; Gentse dokwerkers; seksuele opvoeding in socialistische milieus; socialistische coöperaties in Gent; vakantie-kolonies na 1945.

Collectie bewaard in het Archief van de UGent: studentenacties tegen de verhoging van het inschrijvingsgeld tot 10.000 fr. in 1978-1979.

Collectie bewaard in het Archief van de Zusters van Liefde (Gent): klooster- en beroepsleven van de Zusters van Liefde.

Collectie bewaard in Rijksarchief Brussel: Expo ’58.

Universiteit Gent – Vakgroep Nederlandse Taalkunde

Twee collecties die tot stand kwamen in het kader van de bestudering van de Vlaamse dialecten maar die onrechtstreeks waardevolle bronnen zijn voor de sociale en economische geschiedenis. Het gaat om de “dialectbandenverzameling” met honderden vrije gesprekken over onder meer de alledaagsheid, de Eerste Wereldoorlog en lokale geschiedenis. Ze zijn gedeeltelijk getranscribeerd. Daarnaast is er de audiocassetteverzameling “Woordenboek Vlaamse dialecten” met landbouwwoordenschat, vaktalen en algemene woordenschat uit Frans-, Zeeuws, Oost- en West-Vlaanderen.

Universiteit Gent – Vakgroep Onderwijskunde

Collectie bewaard in de Historische Onderwijscollectie van de UGent: onderwijzers in Vlaanderen.

4.2. *Archieven met een collectievorming gericht op eigentijds archief*

Dat we in de collecties van de archieven met een onderzoeksopdracht gespecialiseerd in contemporaine geschiedenis mondelinge bronnen aantreffen, ligt in de lijn der verwachtingen. De oogst is evenwel ongelijk. De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is een bevoorrecht terrein voor de verzameling van mondelinge bronnen. Het exceptionele en dramatische karakter van deze periode motiveert getuigen om wat zij beleefd hebben vast te (laten) leggen voor de geschiedenis. Dat geldt voor sommige slachtoffers, voor wie het getuigen deel uitmaakt van het verwerkingsproces van opgelopen trauma's. Anderen willen getuigen over genomen engagementen omdat ze ervan overtuigd zijn dat dit maatschappelijke waarde heeft. Het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA) voerde van bij zijn oprichting in 1969 een actief beleid met het oog op het systematisch verzamelen van mondelinge getuigenissen, waarbij in een eerste fase werd gefocust op leden van het verzet en op prominenten (o.m. Paul-Henri Spaak, Albert De Vleeschauwer, Piet Vermeylen, Théo Fleischman, Paul Levy, William Ugeux, Arthur Haulot, Léon Degrelle). Sindsdien werden getuigenissen uit alle domeinen van de samenleving en over alle aspecten van de oorlog verzameld. Recentelijk liep er ook een project over oudkoloniale uit Belgisch Kongo (zie GILLET (F.). *Congo rêvé? Congo détruit... Les anciens coloniaux belges aux prises avec une société en repentir. Enquête sur la face émergée d'une mémoire*, in *Cahiers d'Histoire du Temps Présent*, 2008, nr. 19, p. 79-133). Voorts bewaart SOMA een grote collectie interviews die extern tot stand kwamen, o.m. de collectie Jacques Lory (zie hoger), collecties uit de productiekern Tweede Wereldoorlog van de VRT met o.m. interviews van Maurice De Wilde (zie verder) en collecties van de radio- en televisieuitzendingen van *Jours de guerre* (zie verder). Daarmee is SOMA met meer dan 3700 opnames (ca. 2000 uit eigen onderzoeksprojecten) een van de belangrijkste bewaarplaatsen van mondelinge bronnen in België. De interviews worden bewaard op geluidsband of audiocassette. Vaak wordt een transcriptie en randdocumentatie bewaard. Ze zijn geïntegreerd in de geautomatiseerde catalogus waar ze ontsloten zijn op naam van de getuige, naam van de interviewer, onderwerp en datum van het interview.

De Compagnons de la Mémoire (Brussel) bewaart 700 getuigenissen, voornamelijk van Franstalige Belgen over de Tweede Wereldoorlog. De interviews

worden bewaard op videocassette. Kopieën berusten in het Joods Museum van Deportatie en Verzet (JMDV) (zie verder).

De Auschwitz-Stichting (Brussel) bewaart een 200-tal interviews met Joodse overlevenden van de nationaalsocialistische concentratie- en vernietigingskampen. Het grootste deel wordt bewaard op video- of audiocassette en in getranscribeerde vorm. Naast de moederdocumenten worden telkens twee kopieën bewaard alsmede randoocumentatie.

Het JMDV (Mechelen) bewaart eveneens interviews met joodse overlevenden. Het betreft een 100-tal getuigenissen op video- of audiocassette gemaakt door vorsers van de instelling en door externe onderzoekers in het kader van masterscripties. Ze worden ontsloten door Archiefbank Vlaanderen. Voorts bewaart het JMDV kopieën van de omvangrijke collectie Johannes Blum (Compagnons de la Mémoire) van interviews met joodse overlevenden en getuigen van de Rwandese genocide (zie hoger).

De Fondation de la Mémoire Contemporaine (Brussel) bezit ca. 150 getuigenissen van Joden die tijdens de Tweede Wereldoorlog verbleven en de deportaties overleefden al of niet in de clandestiniteit. Getuigenissen worden bewaard op audio- of videocassette.

De archieven en documentatiecentra gespecialiseerd in hedendaagse politieke en sociale bewegingen hebben vrijwel allemaal mondelinge bronnen in hun collecties.

KADOC bewaart collecties over Chinamissionarissen, CVP-prominenten, priesters en leken betrokken bij de pastorale ontwikkeling in Vlaanderen, zusters van de Christelijke scholen van Vorselaar, de Uitgeverij van Averbode. Voorts bewaart KADOC interviews die gemaakt werden ter voorbereiding van publicaties van zijn medewerkers, naast zogeheten urgentie-interviews met hoogbejaarde getuigen. Allemaal samen gaat het om een honderdtal interviews bewaard op audiocassette en in getranscribeerde vorm ontsloten door Archiefbank Vlaanderen.

Het ADVN bewaart een driehonderdtal interviews met actoren uit de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme, onder meer over het Daensisme, het Vlaams Nationaal Verbond, Vlaamse oostfronters, Nederland Een!, de Vlaamse Concentratie na de Tweede Wereldoorlog en de Volksunie. De bronnen kwamen tot stand door eigen onderzoeksprojecten of door externe onderzoekers die ze deponeerden. De interviews worden bewaard op audiocassette of geluidsband en ze zijn gedeeltelijk getranscribeerd. Ze worden ontsloten door Archiefbank Vlaanderen.

AMSAB-ISG bewaart de interviews van enkele van de hierboven genoemde onderzoeksprojecten uitgevoerd aan de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de UGent. Daarnaast worden interviews met socialistische leiders en militanten en over de staking van de Boelwerf in 1981 bewaard op audiocassette. Ze worden ontsloten door Archiefbank Vlaanderen.

DACOB bewaart interviews met communistische leiders en militanten uit Vlaanderen, zowel van de KPB, als van de Partij van de Arbeid en de Revolutionaire Arbeidersliga (RAL / SAP) die gemaakt werden in het kader van eigen onderzoeksactiviteiten. Ze worden bewaard op audiocassette of dvd. Zusterinstelling CARCOB bewaart interviews met Franstalige communistische leiders en

militanten, ook met betrekking tot verzetsactiviteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze werden gedeeltelijk gepubliceerd:

Récits des temps hitlériens: témoignages des rescapés des camps nazis (1945). Brussel, 1995.

Aan Waalse zijde bewaart het Institut Jules Destrée interviews op videocassette met een tiental prominente leden van de Waalse beweging. Ze zijn niet getranscribeerd of anderszins ontsloten. Ook het Fonds d'Histoire du Mouvement Wallon bewaart een dertigtal getuigenissen over de Waalse beweging.

De vzw Afrikagetuigenissen bewaart 250 interviews met betrekking tot de kolonisatie van Belgisch Kongo, voornamelijk van Belgen actief in de koloniale administratie. De interviews worden ook bewaard in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren.

In het kader van een onderzoeksproject over de geschiedenis van de Senaat werden tientallen oudsenatoren geïnterviewd. De interviews worden bewaard op audiocassette met volledige transcripties in het archief van de Senaat.

4.3. *Radio- en televisiearchieven*

Door het audiovisuele karakter van de radio- en televisiemedia ligt de aanwending van mondelinge bronnen in programma's over eigentijdse geschiedenis voor de hand. In België heeft vooral de openbare omroep een stimulerende rol gespeeld, met onder meer de al genoemde programma's van Maurice De Wilde en Eric Pertz aan Nederlandstalige kant, *Jours de Guerre* en *Mémoires inédites* van André Huet aan Franstalige kant.

Zowel vrt als RTBF hebben van bij hun ontstaan belang gehecht aan historische documentaires. Voor de Vlaamse openbare televisie waren deze reeds voorwerp van onderzoek:

DE MAESSCHALCK (E.) e.a. *Geschiedenis op televisie*. Leuven-Amersfoort, 1988.

DE MAESSCHALCK (E.). *Tele-historie: hoe geeft de televisie ons verleden door?*, in BAUER (R.) e.a. *Tussen herinnering en hoop: Geschiedenis en Samenleving*. Leuven, 1998, p. 101-120.

Uit dit onderzoek blijkt dat er sinds de jaren 1960 programma's over hedendaagse geschiedenis gemaakt worden. Een inventarisatie van programma's waarin mondelinge bronnen aan bod komen, is voorlopig onmogelijk. Bestaande overzichten laten een dergelijke selectie niet toe. De ontsluiting van het beeld- en het woordarchief van de huidige vrt biedt niet de mogelijkheid mondelinge bronnen als zoekcriterium te hanteren. Dat is eveneens het geval voor de RTBF-archieven alsmede voor de archieven van de Vlaamse Televisiemaatschappij (VTM). We beperken ons dan ook noodgedwongen tot de vermelding van de belangrijkste documentaires die in grote mate op mondelinge bronnen steunden.

Een verschil met mondelinge bronnen in archieven is dat televisie- en radioprogramma's vrijwel steeds bestaan uit de montage van diverse opnamen. Bijna nooit wordt een volledig interview uitgezonden. Meestal gaat het om fracties van het oorspronkelijke interview, gemonteerd tussen andere interviews, archiefbeelden, commentaar, enz. De historicus op zoek naar de mondelinge bron kan zich dus

niet tevreden stellen met de programma's. Omroeparchieven voeren evenwel geen beleid tot het bewaren van de oorspronkelijke opnamen. Integendeel. Doordat opslag en bewaring duur zijn, worden deze opnamen in de regel niet bewaard. Tot de jaren 1970 werkte televisie met film waardoor de oorspronkelijke opnamen bij de montage werden verknipt en aldus vrijwel steeds definitief verloren gingen. Bij de overschakeling naar magneetbanden is de kans op het behoud van de oorspronkelijke opname in principe groter. Maar door de herbruikbaarheid van de informatiedrager werden opnamen vaak gewist. Dat werd nog in de hand gewerkt doordat magneetband geen duurzame bewaring toeliet. Het al of niet bewaren van oorspronkelijke opnames hangt af van de betrokken redacteuren/ of producers die ze vaak in hun persoonlijk archief bewaren. De mogelijkheid dat een omroeparchieven scenario's van de programma's bewaart, is relatief groot. Soms treft men bovendien transcripties van de oorspronkelijke interviews aan. Voor de uitgezonden televisieprogramma's is de onderzoeker sinds de verspreiding van video-opnameapparatuur in de jaren 1970 niet uitsluitend meer afhankelijk van de omroeparchieven. Vele bibliotheken, documentatiecentra en zelfs klassieke archieven bewaren audio- en videocassettes met historische documentaires over onderwerpen die aansluiten bij hun collectievorming.

Uit het onderzoek over de vrt blijkt dat historische programma's door verscheidene afdelingen werden geproduceerd, maar vooral door de Instructieve Omroep en de Dienst Wetenschappen onder de Directie Cultuur. Overigens werden deze afdelingen in de nieuwe structuur na de verzelfstandiging van de omroep in 1996 ontbonden. De onderzoeker op zoek naar documentaires met mondelinge bronnen richt zich het beste op de zogeheten historische frequenties zoals *Boulevard* (1992-1996), *Histories* (1997-2007) en *Verloren Land* (2007-) of algemeen documentaire frequenties zoals *Labyrint* (1985-1992) en *Dokument* (1995-1996). Maar men treft ze ook aan in onverwachte hoeken. Zo produceerde de Dienst Schooltelevisie van 1962 tot 1992 talrijke historische documentaires, soms met mondelinge geschiedenis.

Mondelinge geschiedenis deed al vroeg zijn intrede op het Vlaamse scherm. Van 1957 af tot 1978 liep het programma *Ten huize van ...* waarin Joos Florquin bekende personen uit de culturele, politieke en economische wereld aan een biografisch opgevat interview onderwierp. In de meer dan twintig jaar dat het programma liep, kwamen meer dan 200 personen, hoofdzakelijk Vlamingen, aan bod. 175 interviews werden gepubliceerd in boekvorm:

FLORQUIN (J.). *Ten huize van ...*. Leuven, 1966-1982, 18 dln. (1^e en 2^e gewijzigde editie).

Randdocumentatie berust in de papieren J. Florquin bewaard op het KADOC. Van 1990 tot 1995 werd de reeks op televisie voortgezet door E. De Maesschalck met nog 34 afleveringen. Van een heel andere orde waren de programmareeksen over de geschiedenis van België in de Tweede Wereldoorlog op de Vlaamse openbare omroep. Van 1980 tot 1990 liepen 17 reeksen met samen 106 programma's, hoofdzakelijk opgebouwd rond interviews met honderden getuigen. Van de reeksen gemaakt door Maurice De Wilde, waaronder *De Nieuwe Orde* en de politieke en jeugdcollaboratie werd het archief overgemaakt aan SOMA. Het bevat videocassettes of filmopnamen van de oorspronkelijke ongemonteerde inter-

views, de scripts van de programma's en de transcripties van de oorspronkelijke interviews (zie hoger). De begeleidende radioprogramma's bevinden zich in het Woordarchief van de VRT.

Door de RTBF werd eveneens een belangrijke reeks programma's over de oorlog geproduceerd waarvan mondelinge bronnen een hoofdbestanddeel vormden. *Jours de Guerre* liep van oktober 1990 tot september 1994 en gaf in 84 programma's een chronologisch overzicht van de bezettingsgeschiedenis. Parallel werden zo'n 250 radio-uitzendingen geproduceerd door RTBF-Mons, RTBF-Liège en RTBF-Charleroi. Ook dit archief werd aan SOMA overgemaakt (zie hoger). Een andere belangrijke reeks van de RTBF was *Les années belges* van Bernard Balteau, uitgezonden tussen 1996 en 2005. Die programma's behandelden uiteenlopende thema's zoals de politieke geschiedenis en aspecten van het dagelijkse leven. Een voorbeeld van een radio-uitzending is de reeks *Mémoires noires d'une indépendance* over het einde van Belgisch Congo, geproduceerd door François Ryckmans (RTBF) in 2000 en gebaseerd op getuigenissen van Congolezen.

Van 1981 tot 1995 realiseerde Eric Pertz voor de Dienst Wetenschappen van de Vlaamse openbare omroep een dertigtal programma's die quasi volledig met mondelinge bronnen werden opgebouwd. De programma's werden uitgezonden binnen de frequenties *Labyrint* en later *Dokument*. Ze handelden onder meer over de sociale geschiedenis van bepaalde beroepen (textielarbeidsters, schippers, mijnwerkers, vissers, vlasbewerkers, marktzangers, "fostmannen", "Fransmannen", steenbakkers), over Italiaanse immigranten in België en Belgische emigranten in de USA, de Eerste en de Tweede Wereldoorlog, vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog en Korea, missionarissen in Kongo. De oorspronkelijke opnamen werden niet bewaard. Scripts en transcripties van de interviews worden bewaard in het Omroeparchief van de VRT. De commerciële omroep VTM heeft sinds 1989 opvallend weinig historische programma's geproduceerd. De omroep liet zich niet helemaal onbetuigd. Opvallend was de door een onafhankelijk productiehuis gemaakte reeks *De Laatste getuigen* van Luckas Vander Taelen met overlevenden van de Jodenuitroeiing.

Het lijkt geen twijfel dat de Belgische radioarchieven rijk zijn aan mondelinge bronnen, alleen is het op dit ogenblik bij gebrek aan instrumenten en onderzoek onmogelijk na te gaan hoe rijk. Een bescheiden steekproef maakt én de potentie én de hindernissen duidelijk. Het VRT-"woordarchief" bezit een geïnformateerde catalogus met een korte beschrijving van de uitzendingen en vermelding van de reporters en hun gesprekspartners. "Mondelinge geschiedenis" wordt evenwel niet opgenomen in de beschrijvingen, zodat via omwegen moet worden gezocht. Omdat VRT-radiomedewerker Roland Van Opbroecke van de jaren 1960 tot zijn overlijden in de jaren 1980 opvallend veel aandacht besteedde aan geschiedenis in zijn programma's, werden zij het voorwerp van een steekproef. Het leverde een tachtigtal uitzendingen op die als mondelinge geschiedenis kunnen beschouwd worden, handelend over uiteenlopende onderwerpen, maar met opvallend veel aandacht voor de Tweede Wereldoorlog.

De oorlog blijkt veruit het belangrijkste onderwerp dat de Belgische omroepen behandelden. In 2004 nog oogstte Jens Franssen succes met zijn radioreeks *De*

laatste getuigen met 30 interviews van gewone Vlamingen over de bezetting, gepubliceerd als:

De laatste getuigen. Vlamingen over hun Tweede Wereldoorlog. Antwerpen, 2005.

4.4. Erfgoedinstellingen en -actoren

In 2008 werkten alle erfgoedcellen in Vlaanderen en de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de UGent aan een landelijk project rond Expo '58. Er werden meer dan 100 interviews gemaakt. Deze werden ontsloten via het boek van LESAGE (A.). *Expo '58. Het wonderlijke feest van de fifties.* Antwerpen 2008 en de website www.expo58.eu. De mondelinge bronnen met randdocumenten zullen worden overgedragen aan het Rijksarchief Brussel.

Erfgoedcellen zijn de laatste jaren motors achter heel wat projecten mondelinge geschiedenis in Vlaanderen. De erfgoedcel Brugge ontsluit zijn mondelinge bronnen al enkele jaren via www.verhalenbankbrugge.be. Er werd in het kader van het cultuurfestival Corpus Brugge 05 gewerkt rond bevallingen. Meer recent werd geïnterviewd rond het cinemaverleden van de stad. De interviews met randdocumenten worden bewaard in het Stadsarchief Brugge.

De Erfgoedcel Antwerpen maakte in 2006 heel wat interviews in het kader van Dansant, een project rond de danscultuur tussen de jaren 1930-1970. De interviews resulteerden in de theatervoorstelling "Magic Palace. Heupen liegen niet" van Martha Ientatief en kristal&vanplastic. De interviews worden bewaard in het Stadsarchief Antwerpen. In Leuven werkte de erfgoedcel in 2006 – in samenwerking met de KU Leuven – een project mondelinge geschiedenis uit rond de oude NMBS-werkplaats in Kessel-Lo die plaats moest maken voor een woonproject. De 35 interviews worden bewaard in het stadsarchief Leuven.

Met de groeiende aandacht voor culturele diversiteit en interculturaliteit ligt het voor de hand dat mondelinge geschiedenis een instrument kan zijn om herinneringen omtrent migratie vast te leggen. Er is niet alleen de documentaire van de Marokkaanse cineast Mohammed Ihkan over zijn vader onder de titel *Mijn verhaal*. De Gentse vzw Nakkla heeft i.s.m. Gent Cultuurstad en AMSAB-ISG een project "Gentse gasten" rond Marokkaanse migratie opgezet. Momenteel zijn 40 mensen die in de jaren 1960-1970 naar Gent uitweken geïnterviewd. De interviews worden bewaard in het AMSAB-ISG.

In Genk loopt dan weer het project "Grieken in Limburg" waarbij Griekse immigranten, op basis van hun particuliere fotocollectie worden geïnterviewd. De interviews worden bewaard bij de Erfgoedcel Mijn-Erfoed, maar verhuizen op termijn naar een archief. In Limburg – en meer specifiek in Genk – zijn collecties opgebouwd rond mijnarbeid (bijvoorbeeld projecten vzw Het Vervolg) en ook omtrent Duitse krijgsgevangenen die vlak na de Tweede Wereldoorlog tewerk gesteld waren in de mijn. Dit laatste project kwam er op initiatief van theatermakershuis de Queeste, een gezelschap dat regelmatig mondelinge bronnen maakt in functie van een theatervoorstelling. Zo maakten ze interviews bij de sluiting van Ford Genk, over gemengde huwelijken in de wijk Biz Kolderbos, over de stroopfabriek in Borgloon, enz. Vele van hun bronnen worden bewaard in het Stadsarchief van Genk.

Het sociaal-artistieke gezelschap Victoria Deluxe maakte i.s.m. de Erfgoedcel Meetjesland en vele andere partners *Zand erover*. Dit project gaat over het verdwijnen van de Evergemse wijk het Zandeken onder druk van de Gentse havenontwikkeling. De bronnen worden bewaard bij de Victoria Deluxe zelf en de erfgoedcel.

Naast erfgoedcellen ondernemen ook heel wat andere erfgoedactoren projecten mondelinge geschiedenis. Zo maakte het Museum Vlaamse Minderbroeders van Sint-Truiden zowat 50 interviews over het leven in het klooster. De interviews met randdocumenten en transcripties worden bewaard in het museum. Het Hopmuseum in Poperinge heeft een 50-tal interviews gemaakt omtrent de manuele hoppluk die intussen volledig is verdwenen. De interviews, waarvan sommigen handelen over de pluk in Asse-Aalst, worden bewaard in het documentatiecentrum van het museum. Arbeid staat ook centraal in een breed project dat de Erfgoedcel Waasland opzette met diverse scholen in het Waasland: scheepsbouwers, textielarbeiders, dienstmeisjes, landbouwers, havenarbeiders, enz. werden bevestigd. De meer dan 100 interviews worden bewaard in diverse gemeente- en stadsarchieven in het Waasland.

In West-Vlaanderen loopt een breder project naar vlasarbeid. De mondelinge bronnen worden o.a. ontsloten via www.vlasparlee.be. In Brussel werden een aantal jaren geleden door het AMVB mondelinge bronnen gemaakt omtrent de bijna verdwenen Vlaamse beenhouwers. Het AMVB zette ook een onderzoek op naar het recente verleden van de Noordwijk ("de Kassei"). Beide projecten leverden een 70-tal interviews op die samen met foto's en allerhande randdocumenten in het AMVB worden bewaard. De collectie is volledig geïnventariseerd.

De gemeente Nijlen zette in samenwerking met vele partners het project "Schitterend geslepen" op. Via interviews wil het project zicht krijgen op de belevingsgeschiedenis omtrent de diamantslijperij in de Antwerpse Kempen. Momenteel zijn zo'n 30-tal interviews afgenomen en getranscribeerd. Ze worden bewaard in het gemeentearchief en zullen later een plaats krijgen in de nog te restaureren slijperij Lieckens. Ook via de website www.schitterendgeslepen.be worden de interviews ontsloten.

Het Volkskundemuseum van Antwerpen (nu Museum aan de Stroom (MAS)) bewaart getranscribeerde mondelinge getuigenissen over oude ambachten, onder meer mandenmakers.

De belangrijkste Franstalige instellingen zijn: CARHOP, het Ecomusée du Viroin, La Fonderie, Histoire collective (Tintigny, provincie Luxemburg). Het hierboven vermelde repertorium van Schreiber e.a., *Oralités* (2007) biedt een overzicht van de bewaarde collecties. Instellingen zoals het Institut d'Histoire ouvrière, économique et sociale bezitten slechts een kleinere collectie, maar plannen momenteel projecten mondelinge geschiedenis.

Enkele Franstalige instellingen hebben al een lange traditie in het aanleggen van collecties mondelinge bronnen. Het Ecomusée Régional du Centre in La Louvière bewaart onder meer getuigenissen van mijnwerkers van de mijn in Bois-du-Luc, alsmede getuigenissen over lokale feesten en folklore. Er loopt voorts een project over de Eerste Wereldoorlog in samenwerking met het stadsarchief van La Louvière. De interviews worden bewaard op audiocassette met een transcript.

Het Musée de la Vie Wallonne bewaart getuigenissen over Waalse tradities en ambachten op audiocassette.

In het Centre d'Etude sur l'Industrie in Bergen worden getuigenissen met mijningenieurs bewaard op audiocassette.

In de lokale geschiedschrijving hebben mondelinge bronnen steeds een vanzelfsprekende plaats gehad. Dat leert een blik op de tijdschriften en publicaties van de heem- en oudheidkundige verenigingen. Het laatste decennium bestaat bij lokale historici een actieve belangstelling om de methode van de mondelinge geschiedenis op een systematische en verantwoorde wijze in hun onderzoek te betrekken. Mondelinge geschiedenis was bijvoorbeeld het thema van de gouddag van het Oost-Vlaams Verbond voor Heemkunde in 1985 en van het Limburgse Verbond voor Heemkunde in 1996. Zonder enige twijfel berusten er talrijke mondelinge bronnen in de archieven van heemkundige verenigingen.

Ook bedrijfsarchieven kunnen mondelinge getuigenissen bevatten. Dat is bijvoorbeeld het geval voor het Historisch Archief van Agfa-Gevaert te Mortsel en Delhaize Le Lion te Sint-Jans-Molenbeek waar interviews met personeelsleden worden bewaard op geluidsband en transcript. Zie ook :

VAN MOLLE (L.). Luisteren naar het verleden: het gebruik van mondelinge bronnen in de bedrijfsgeschiedenis, in VANCOPPENOLLE (C.) m.m.v. SAS (B.), eds. *Een succesvolle onderneming: handleiding voor het schrijven van een bedrijfsgeschiedenis*. Brussel, 2002, p. 147-166.

